

Aansprakelijkheids- en procesrecht

De verhaalbaarheid van kosten en erelonen van een advocaat: praktische knelpunten

Ilse SAMOY

Postdoctoraal onderzoeker FWO-Vlaanderen en K.U.Leuven

Vincent SAGAERT

Docent K.U.Leuven, Campus Kortrijk en U.A. en advocaat

I. Inleiding

1. Op 1 januari 2008 is de nieuwe regeling inzake de verhaalbaarheid van de erelonen en de kosten van de bijstand van een advocaat in werking getreden.¹ In deze bijdrage worden de krachtlijnen van de nieuwe regeling besproken en proberen we de eerste vragen die in de praktijk rijzen, te beantwoorden.

2. Aan de komst van de Wet Verhaalbaarheid Erelonen gaat een boeiende voorgeschiedenis vooraf.² Tot voor kort gold in het gemeen recht het principe van verhaalbaarheid van kosten en erelonen van de advocaat. De eerste lans is gebroken door de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties³ die voor het eerst binnen zijn beperkte toepassingsgebied van handelstransacties de mogelijkheid invoerde om kosten en erelonen van de advocaat te verhalen op de schuldenaar van een laattijdig betaalde factuur. Het Hof van Cassatie heeft de bal verder aan het rollen gebracht door in een paar spraakmakende gevallen van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid het principe van verhaalbaarheid van kosten en erelonen van de advocaat te erkennen.⁴ Ook het Grondwettelijk Hof heeft bijkomende druk uitgeoefend op de wetgever door op twee niveaus een schending van de artt. 10-11 G.W. vast te stellen: (1) een discriminatie tussen de eiser (die op basis van de cassatierechtspraak een vergoeding kon krijgen voor de kosten en erelonen van zijn advocaat indien zijn aansprakelijkheidsvordering werd toegewezen) en de verweerder in een aansprakelijkheids geschil (die geen vergoeding voor deze kosten kon ontvangen indien hij zich met succes tegen die aansprakelijkheidsvordering had verweerd)⁵ en (2) een discriminatie tussen burgers die een transactie aan-

¹ Wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van de erelonen en de kosten verbonden aan de bijstand van een advocaat (hierna: de Wet Verhaalbaarheid Erelonen of de Wet), *B.S.* 31 mei 2007 en Koninklijk besluit van 26 oktober 2007 tot vaststelling van het tarief van de rechtsplegingsvergoeding bedoeld in artikel 1022 van het Gerechtelijk Wetboek en tot vaststelling van de datum van inwerkingtreding van de artikelen 1 tot 13 van de wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van de erelonen en de kosten verbonden aan de bijstand van de advocaat, *B.S.* 9 november 2007.

² Zie voor een meer uitvoerige bespreking van de Wet Verhaalbaarheid Erelonen en haar voorgeschieden: I. SAMOY en V. SAGAERT, "De Wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van kosten en erelonen van een advocaat", *R.W.* 2007-08, 674-698.

³ Wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van betalingsachterstand bij handelstransacties, *B.S.* 7 augustus 2002. Zie voor een commentaar bij deze wet: V. SAGAERT en I. SAMOY, "De wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransacties. Een verwittigd betaler is er twee waard...", *R.W.* 2002-03, 321-334.

⁴ Cass. 16 november 2006, *R.W.* 2006-07, 1128, noot, *J.T.* 2007, 14, noot B. DE CONINCK en *R.G.A.R.* 2007, nr. 14.205, noot N. ESTIENNE; Cass. 2 september 2004, *Pas.* 2004, 1217, concl. O.M., *R.W.* 2004-05, 535, concl. Adv. Gen. A. HENKES en noot B. WILMS en K. CHRISTIAENS, *J.T.* 2004, 684, noot B. DE CONINCK, *Juristenkrant* 2004 (weergave H. LAMON en P. VAN ORSHOVEN), afl. 94, 8, *NjW* 2004, 953, noot RDC, *Rev. not. b.* 2004, 471, noot D. STERCKX, *J.L.M.B.* 2004, 1320, noot, *Journ. proc.* 2004, 29, *C.D.P.K.* 2004, 412, *RABG* 2005, 212, concl. HENKENS, noot, *R.G.A.R.* 2005, 13946, concl. O.M., noot, *Rev. not. b.* 2004, 471, noot, *T. Not.* 2004, 711, noot, *T. Strafr.* 2004, 461, *T. Verz.* 2005, 356, noot H. DE RODE; Cass. 28 februari 2002, *Arr. Cass.* 2002, 642, *R.W.* 2002-03, 19, noot S. MOSSELMANS, *NjW* 2002, 351, noot I. BOONE, *De Verz.* 2002, 701, noot P. GRAULUS en *R.G.A.R.* 2003, nr. 13754, noot F. GLANSDORFF.

gaan in de zin van de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties en burgers die een transactie aangaan die niet onder het toepassingsgebied van die wet vallen.⁶ De bal werd daarbij telken male in het kamp van de wetgever gelegd door een oproep te doen tot een aanpassing van de gemeenrechtelijke regeling.

3. Tegen de nieuwe regeling inzake de verhaalbaarheid van kosten en erelonen van de bijstand van een advocaat is inmiddels heel wat kritiek gekomen. Het is geopperd dat de regeling de toegang tot de rechter nog meer zal beperken dan thans reeds het geval is.⁷ Bovendien zijn er al verschillende zaken aanhangig gemaakt bij het Grondwettelijk Hof.⁸ Tevens wordt de onwettigheid van het K.B. ingeroepen in de rechtspraak, omdat het K.B. de bedragen van de rechtsplegingsvergoeding enkel heeft vastgesteld in functie van de belangrijkheid van het geschil en niet in functie van de aard van de zaak, zoals nochtans voorgeschreven door artikel 1022, tweede lid Ger.W.⁹ Wordt ongetwijfeld vervolgd ...

II. Algemene uitgangspunten

4. De Wet Verhaalbaarheid Erelonen heeft de artikelen 1017 tot 1024 Ger.W. gewijzigd die de uitgaven en kosten regelen die ten laste van de in het ongelijk gestelde partij kunnen gelegd worden. Het begrip RPV krijgt een nieuwe invulling en omvat voortaan ook de kosten en erelonen van de advocaat voor intellectuele prestaties. Als gevolg daarvan zijn, in een tweede beweging, bij K.B. van 26 oktober 2007, de RPV's opgetrokken door een aanpassing van het vroegere K.B. dat uitvoering geeft aan artikel 1022 Ger. W.

5. De Wet voorziet niet in een (verplichte of indicatieve) baremisering van erelonen. Advocaten zijn niet verplicht om hun erelonen op het verhaalbare bedrag af te stemmen.¹⁰ Nochtans zijn de indicatieve barema's tijdens de parlementaire voorbereiding wel ter sprake gekomen¹¹, en werd van regeringszijde geopperd om de regeling inzake de verhaalbaarheid van erelonen aan de invoering van indicatieve barema's te koppelen.¹² Na overleg met de Orden is echter beslist om de twee discussies van elkaar af te splitsen. Twee moeilijkheden waarmee men wordt geconfronteerd bij een baremisering van erelonen, zijn (1) de verenigbaarheid met

⁵ Grondwettelijk Hof 14 juni 2006, *B.S.* 14 augustus 2006, 40793, *J.L.M.B.* 2006, 1124, *R.W.* 2006-07 (samenvatting), 38; Grondwettelijk Hof 19 april 2006, *B.S.* 7 juli 2006, 34165, *R.W.* 2005-06, 1614, noot, *J.L.M.B.* 2006, 721, *J.T.* 2006, 285, noot B. DE CONINCK, *NjW* 2006, 406, noot N. PEETERS, *P.&B.* 2006, 98 en *RABG* 2006, 847, noot.

⁶ Grondwettelijk Hof nr. 16/2007, 17 januari 2007, *B.S.* 9 maart 2007 (tweede uitgave) (uittreksel), 12396, *R.G.A.R.* 2007, nr. 14.222, noot F. GLANSDORFF.

⁷ P. LEFRANC en F. EVERS, "Leidt de verhaalbaarheid van de advocatenkosten tot een meer toegankelijke justitie?" *TvMR* 2004, afl. 4, p. 7-10.

⁸ Zie o.m. *B.S.* 29 november 2007.

⁹ Vred. Kortrijk 8 januari 2008, A.R. 07A76, *onuitg.*

¹⁰ Memorie van Toelichting, *Parl. St.* Senaat 2005-06, nr. 3-1686, p. 10.

¹¹ Verslag Senaat, *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/5, p. 9.

¹² Verslag Senaat, *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/5, p. 17.

het Europese mededingingsrecht¹³ en (2) de onafhankelijkheid van de advocatuur, die van openbare orde is.¹⁴ De Minister van Justitie verklaarde in dat verband in de Kamercommissie Justitie dat “het nog steeds voortdurende overleg met de ordes van advocaten geen uitzicht geeft op een oplossing voor dat vraagstuk”.¹⁵

6. Gezien deze discussie kunnen de bedragen die voor verhaalbaarheid in aanmerking worden genomen, ook niet als toetssteen worden gebruikt bij de toetsing van erelonen aan het vereiste van de billijke gematigdheid van art. 446ter Ger. W. De bedragen zullen dus niet als indicatie bij ereloonbetwistingen kunnen worden gehanteerd, aangezien ze een andere finaliteit hebben.

III. De nieuwe rechtsplegingsvergoeding: begripsbepaling

7. Overeenkomstig artikel 1017 Ger. W. verwijst de rechter in zijn eindvonnis, zelfs ambtshalve, de in het ongelijk gestelde partij in de kosten. Artikel 1018 Ger. W. preciseert over welke kosten het gaat. Deze lijst bevat onder 6° een verwijzing naar de RPV, zoals bepaald in artikel 1022 Ger. W. Het oude artikel 1022 Ger. W. omschreef de RPV als de kosten die gemaakt worden wegens het verrichten van bepaalde materiële akten door advocaten.¹⁶ De rechtsleer en de rechtspraak waren het erover eens dat deze vergoeding enkel de materiële proceshandelingen dekte zodat de kosten en erelonen van de advocaten als vergoeding voor de intellectuele prestaties van de advocaat hiervan geen deel uitmaakten.¹⁷ Overeenkomstig het nieuwe art. 1022 Ger. W. is de RPV thans *een forfaitaire tegemoetkoming in de kosten en erelonen van de advocaat van de in het gelijk gestelde partij*.

8. Wanneer we deze nieuwe begripsomschrijving ontleden, stellen we allereerst vast dat de RPV slechts een *forfaitaire tegemoetkoming* omvat voor de kosten en erelonen van de advocaat. Het gaat dus niet om een integrale vergoeding, die een volledige dekking van de kosten en het ereloon biedt.

9. Voorts dekt de RPV slechts de *kosten en erelonen van de advocaat*. Dit houdt diverse beperkingen in:

(1) In de eerste plaats kunnen procespartijen die geen beroep hebben gedaan op een advocaat, geen RPV vorderen (art. 1, lid 2 K.B.). Dit zal spelen voor partijen die *in personam* verschijnen of zich bv. in sociale zaken door een verte-

¹³ Zie hierover H. LAMON, “Zittend voor de lichtbak van het mededingingsrecht: wat kan de orde van advocaten (niet) doen op het gebied van erelonen?”, in Orde van Vlaamse Balies (ed.), *Advocatenerelonen*, Brugge, die Keure, 2007, 249-279; A.M. VANDENBOSSCHE, “Ereloonaafspraken: heerlijk, helder, geheid verboden?”, in *Advocatenerelonen*, 2007, 249-279.

¹⁴ Voor dit argument: zie H. LAMON, *l.c.*, *NjW* 2007, 436.

¹⁵ Verslag Kamer, *Parl. St.* Kamer 2006-07, nr. 2891/002, p. 11.

¹⁶ Grondwettelijk Hof nr. 113/99, 14 oktober 1999, *B.S.* 29 december 1999, *R.W.* 2001-02 (verkort), 787.

¹⁷ G. DE LEVAL, *Eléments de procédure civile*, Brussel, De Boeck & Larcier, 2005, 456; J. LAENENS, K. BROECKX en D. SCHEERS, *Handboek gerechtelijk recht*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 431. Recent nog : Gent 8 januari 2007, *T.G.R.* 2007, 253.

genwoordiger van hun vakorganisatie laten vertegenwoordigen. Dit is geen wijziging t.o.v. het oude recht.

Evenmin wijzigen de regels die van toepassing waren op de curator, alhoewel de relevantie van de vraag of een RPV verschuldigd is wel toeneemt door de belangrijke stijging van de bedragen van de RPV. Wanneer een curator *qualita qua* optreedt in het kader van gerechtelijke procedure, kan hij nooit aanspraak maken op een RPV. Wanneer een curator evenwel een advocaat inschakelt in het kader van een gerechtelijke procedure om hem bij te staan dan wel te vervangen, kan er wel een RPV verschuldigd zijn.

Tot slot rijst de vraag of een RPV verschuldigd is, wanneer een advocaat is opgetreden in het kader van een gerechtelijke procedure maar in de loop van de procedure zonder instructies is of zich ziet opgevolgd worden door een curator omdat zijn cliënt in staat van faillissement is verklaard. In deze gevallen lijkt het meest in overeenstemming met de nieuwe Wet om een (breukdeel van de) RPV toe te kennen, in verhouding tot de geleverde prestaties.

- (2) Op de tweede plaats kan de regeling enkel betrekking hebben op kosten en erelonen van de advocaat, gemaakt binnen het kader van het procesrecht. Kosten en erelonen buiten het geding gemaakt, bijvoorbeeld voor het voeren van onderhandelingen, zouden in principe niet gedekt zijn.¹⁸ Twee pistes zouden kunnen worden bewandeld om deze prestaties toch in rekening te brengen.
 - (a) In de eerste plaats rijst de vraag of hiermee rekening kan worden gehouden om de RPV te verhogen boven het basisbedrag (zie *infra*, nrs. 19 e.v.), Probleem zal in de praktijk vaak zijn dat de rechter hiermee geen rekening zal kunnen houden in de mate dat die onderhandelingen een vertrouwelijk karakter hadden.
 - (b) In de tweede plaats zou men in theorie kunnen denken aan een cumul tussen deze kosten en de kosten die in het kader van de gerechtelijke procedure zijn gemaakt. In de praktijk zal dergelijke cumul echter vaak uitgesloten zijn (zie *infra*, nr. 39-41).
- (3) Ten derde kan de regeling geen betrekking hebben op andere invorderingskosten die een partij maakt. Dit betekent dat andere gerechtelijke invorderingskosten zijn uitgesloten, zoals bv. de kosten van de gerechtsdeurwaarder, deskundigenonderzoek enz. Ook buitengerechtelijke invorderingskosten zijn niet door de RPV gedekt, bv. de kosten van aanmaningen, aangetekende zendingen, het aanleggen van een dossier, telefoonkosten, kosten van incassobureaus enz. De RPV dekt enkel de *gerechtelijke* invorderingskosten, verbonden aan een *advocaat*.
- (4) Op de vierde plaats kan de regeling geen betrekking hebben op andere kosten die een partij maakt in het kader van de materieelrechtelijke verhouding. Kosten die verband houden met de materieelrechtelijke verhouding zouden kunnen omschreven worden als kosten die hoe dan ook gemaakt moeten wor-

¹⁸ B. DE TEMMERMAN, "Rechtsvergelijkende variaties op een heikel thema", in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 49.

den als gevolg van het schadegeval en die niet het gevolg zijn van de uitoefening van het recht op verdediging, zoals de kosten van vaststelling van bestaan en omvang van de schade.¹⁹

Op de vraag of de kosten die niet gedekt zijn door de nieuwe RPV verhaalbaar zijn op de verliezende partij op andere grondslagen, wordt hierna dieper ingegaan (zie nrs. 39 e.v.).

10. Tot slot vormt de RPV een forfaitaire tegemoetkoming in de kosten en erelonen van de advocaat *van de in het gelijk gestelde partij*. Partij zijn betekent dat men met een persoonlijk belang betrokken is in een rechtsgeding waarbij men tegen de andere partij conclusie genomen heeft.²⁰ Dat betekent ook dat de vergoeding aan de partij toekomt en niet aan zijn raadsman, tenzij in hun onderlinge verhouding anders zou zijn overeengekomen.²¹ De aanzienlijke stijging van de RPV's zal in dit kader ook een ander licht werpen op zogenaamde 'abonnementscontracten' (denk bijvoorbeeld aan de invordering door een advocaat van onbetaalde facturen voor een ziekenhuis), waarin vaak wordt overeengekomen dat de advocaat bij recuperatie van de schuldvordering het schadebeding en de RPV mag behouden als vergoeding voor zijn kosten en erelonen.

Voorts kan enkel een partij die *in het ongelijk gesteld* is, in de kosten verwezen worden. Indien de verwerende partij in het gelijk wordt gesteld, heeft hij recht op de RPV. Wanneer een eiser in het kader van een aansprakelijkheidsdossier (bv. een bouwheer in een bouwzaak) uit voorzorg verschillende partijen dagvaardt (bv. de architect, de hoofdaannemer, onderaannemers enz.) en aan het eind van de rit wordt enkel de architect aansprakelijk gesteld, hebben de partijen die onterecht gedagvaard werden, recht op een RPV. Het is daarom aangewezen om als eiser te vragen dat de partij die aansprakelijk gesteld zal worden de eiser zal moeten vrijwaren voor de betaling van de RPV's aan de andere partijen. Het lot van de RPV indien de vordering slechts gedeeltelijk gegrond wordt verklaard of indien de vordering en de tegenvordering gegrond worden verklaard, wordt hierna besproken (nrs. 16 resp. nr. 18).

Een uitzondering geldt voor nutteloze kosten. Overeenkomstig artikel 1017 Ger. W. verwijst ieder eindvonnis de in het ongelijk gestelde partij in de kosten, *tenzij bijzondere wetten anders bepalen*. Zo'n bijzondere wet in de zin van artikel 1017 Ger. W. vormt artikel 1382 B.W. Op grond van artikel 1382 B.W. kunnen foutief veroorzaakte kosten ten laste gelegd worden van de partij door wiens schuld ze zijn veroorzaakt, ook al wordt de andere partij in het ongelijk gesteld.²²

¹⁹ Cf. P. SCHOLLEN en P. Van Orshoven, "De verhaalbaarheid van advocatenkosten beslist? Een kort bezwaar vanuit een groot beginsel", in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 264.

²⁰ D. MAES, "Artikel 1017 Ger. W.", in X., *Gerechtelijk recht, Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Deurne, Kluwer, losbl., nr. 8.

²¹ H. LAMON, *l.c.*, *NjW* 2007, p. 436, nr. 7.

²² Cass. 14 mei 2001, *Arr. Cass.* 2001, 885, *Pas.* 2001, 852 en *Soc. Kron.* 2002, 349; Cass. 24 april 1978, *Arr. Cass.* 1978, 965; J. LAENENS, K. BROECKX en D. SCHEERS, *o.c.*, 936; D. MAES, *o.c.*, nr. 34.

IV. Grondslag van de verhaalbaarheid

11. Een belangrijke vraag is deze naar de onderliggende rechtvaardiging voor de verhaalbaarheid in de nieuwe regeling. Deze vraag heeft verregaande praktische consequenties. Er zijn in het algemeen drie mogelijke grondslagen voor verhaalbaarheid denkbaar.

- (1) Allereerst zou deze verhaalbaarheid gesteund kunnen worden op de fout in de materieelrechtelijke verhouding. De vergoeding voor de kosten en erelonen van de advocaat wordt toegekend aan de winnende partij als onderdeel van de schadevergoeding voor de oorspronkelijke (contractuele of buitencontractuele) fout die de in het ongelijk gestelde partij heeft begaan in de materieelrechtelijke verhouding die de inzet vormt van het rechtsgeding. Dit is de piste die de recente cassatierechtspraak heeft gevolgd.²³ Aangezien de wetgever gekozen heeft voor de procesrechtelijke weg, heeft hij deze piste alvast uitgesloten.
- (2) Op de tweede plaats kan de verhaalbaarheid gesteund worden op een foutcriterium in de procesrechtelijke verhouding. De vergoeding voor de kosten en erelonen van de advocaat wordt toegekend aan de winnende partij als schadevergoeding voor een buitencontractuele fout die de in het ongelijk gestelde partij heeft begaan in het kader van de procesrechtelijke verhouding die is ontstaan tussen de partijen door het inleiden van het rechtsgeding (*culpa in procedendo*). Volgens deze piste, zijn de kosten en erelonen van de advocaat het gevolg, niet van de oorspronkelijke fout, maar van de daaropvolgende beslissing van de in de foutief handelende partij om niet spontaan de schade te vergoeden en bijgevolg de benadeelde te verplichten tot het voeren van een procedure. Aangezien het uiteraard niet foutief is om zich in rechte te verdedigen²⁴, zou deze piste niet tot een veralgemeende verhaalbaarheid binnen elk rechtsgeding kunnen leiden. Verhaalbaarheid zou enkel in het vizier kunnen komen in geval van procesrechtsmisbruik.
- (3) De wetgever heeft met de nieuwe regeling in hoofddorde gekozen voor een derde weg. Door de kosten en erelonen van de advocaat toe te voegen aan de lijst van verhaalbare kosten ingevolge art. 1017 e.v. Ger.W., kiest de wetgever voor de grondslag die het principe van de RPV zelf staakt. De RPV vindt geenszins haar grondslag in een foutcriterium²⁵, maar wel in het procesrisico en het procesbeleid, waarbij onder procesrisico moet worden verstaan het risico dat elke partij loopt haar eis of verweer afgewezen te zien, ongeacht de intrinsieke waarde van de eis of het verweer.²⁶

²³ Zie vn..

²⁴ Zie o.m.: P. SCHOLLEN en P. VAN ORSHOVEN, "De verhaalbaarheid van advocatenkosten beslist? Een kort bezwaar vanuit een groot beginsel", in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 264.

²⁵ Cass. 15 mei 1941, *Pas.* 1941, I, 192; G. DE LEVAL, *o.c.*, 453.

²⁶ B. DE TEMMERMAN, "Rechtsvergelijkende variaties op een heikel thema", in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 25 en 29.

12. De gekozen grondslag heeft belangrijke praktische gevolgen. Het verklaart immers waarom de verliezende partij de winnende partij in principe niet volledig moet vergoeden. Het niet-verhaalbare deel van de kosten (dus ook van de kosten en erelonen van de advocaat) wordt beschouwd als een uitgave waartoe het leven in een gemeenschap nu eenmaal aanleiding kan geven en die eenieder moet dragen.²⁷ Daarbij rijst evenwel de vraag of het ‘verhaal’ hiermee definitief eindigt, dan wel of de winnende partij in bepaalde gevallen het deel van de kosten en erelonen van de advocaat dat valt binnen de definitie van de nieuwe RPV maar dat niet gedekt is door de forfaits, toch kan trachten te verhalen op de verliezende partij door beroep te doen op de twee andere grondslagen? Op deze vraag wordt hierna verder ingegaan (nrs. 32 e.v.).

V. Basisbedragen

13. Tot op heden kon de winnende partij via zijn RPV slechts een fractie van zijn werkelijke advocatenkosten recupereren.²⁸ Om ook de erelonen te kunnen omvatten, moesten de RPV's dan ook significant worden opgetrokken. De Wet van 21 april 2007 bevat zelf geen bedragen, maar laat de vaststelling van de bedragen aan de Koning over, omdat een koninklijk besluit een soepeler en beter aangepast instrument is voor het beheer van technische gegevens die opnieuw moeten worden aangepast.²⁹ De Wet geeft wel een aantal criteria, nl. de vastlegging moet gebeuren “*onder meer in functie van de aard van de zaak en de belangrijkheid van het geschil*” (nieuw art. 1022, tweede lid Ger. W.).

Het K.B. van 30 november 1970 tot vaststelling van het tarief van de invorderbare kosten bedoeld in art. 1022 Ger. W. is daarom vervangen door het K.B. van 26 oktober 2007³⁰, dat in de volgende bedragen (per aanleg) voorziet:

²⁷ *Ibid.*, 38.

²⁸ Gemiddeld bedroeg de RPV minder dan 1% van de advocatenkosten (zie *Parl. St. Senaat* 2005-06, nr. 3-1686, p. 5, vn. 1).

²⁹ Verslag commissie justitie, *Parl. St. Kamer*, 2006-07, nr. 2891/002, p. 11.

³⁰ Koninklijk besluit tot vaststelling van het tarief van de rechtsplegingsvergoeding bedoeld in artikel 1022 van het Gerechtelijk Wetboek en tot vaststelling van de datum van inwerkingtreding van de artikelen 1 tot 13 van de wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van de erelonen en de kosten verbonden aan de bijstand van de advocaat, *B.S.* 9 november 2007 (goedgekeurd in de Ministerraad van 12 oktober 2007 (in lopende zaken).

	Basisbedrag	Minimumbedrag	Maximumbedrag
Tot 250,00 €	150,00 €	75,00 €	300,00 €
Van 250,01 € tot 750,00 €	200,00 €	125,00 €	500,00 €
Van 750,01 € tot 2.500,00 €	400,00 €	200,00 €	1.000,00 €
Van 2.500,01 € tot 5.000,00 €	650,00 €	375,00 €	1.500,00 €
Van 5.000,01 € tot 10.000,00 €	900,00 €	500,00 €	2.000,00 €
Van 10.000,01 € tot 20.000,00 €	1.100,00 €	625,00 €	2.500,00 €
Van 20.000,01 € tot 40.000,00 €	2.000,00 €	1.000,00 €	4.000,00 €
Van 40.000,01 € tot 60.000,00 €	2.500,00 €	1.000,00 €	5.000,00 €
Van 60.000,01 € tot 100.000,00 €	3.000,00 €	1.000,00 €	6.000,00 €
Van 100.000,01 € tot 250.000,00 €	5.000,00 €	1.000,00 €	10.000,00 €
Van 250.000,01 € tot 500.000,00 €	7.000,00 €	1.000,00 €	14.000,00 €
Van 500.000,01 € tot 1.000.000,00 €	10.000,00 €	1.000,00 €	20.000,00 €
Boven 1.000.000,01 €	15.000,00 €	1.000,00 €	30.000,00 €

Voor de geschillen die betrekking hebben op niet in geld waardeerbare vorderingen bedraagt het basisbedrag van de RPV 1.200 €, het minimumbedrag 75 € en het maximumbedrag 10.000 € (art. 3 K.B.).

14. Deze bedragen zijn een veelvoud van deze die tot op heden golden. Opvallend in de nieuwe regeling is dat de RPV's niet langer door de aard en de aanleg van het rechtscollege worden bepaald waarvoor het geding wordt gevoerd, maar wel uitsluitend door het bedrag van de vordering. Hierop wordt enkel uitzondering gemaakt voor bepaalde sociale zekerheidsgeschillen waarvoor een afzonderlijke schaal blijft gelden voor de arbeidsrechtbank en het arbeidshof (zie *infra*, nr. 57). De Wet is op dezelfde wijze van toepassing op alle hoven en rechtbanken, en op procedures ten gronde, in kort geding³¹ of zoals in kort geding³². In geval van een procedure op eenzijdig verzoekschrift (bv. het verzoek tot aanstelling van een voogd *ad hoc*) komen de kosten altijd ten laste van de verzoekende partij.³³

³¹ In geval van een kortgedingprocedure houden heel wat Voorzitters de kosten aan, omdat het niet gaat om een eindvonnis ten gronde. Zulks is in overeenstemming met het Verslag Van Reepinghen (zie C. VAN REEPINGHEN, *Verslag over de gerechtelijke hervorming*, Brussel, 1964, 393). Dit heeft als nadeel dat, in geval het verzoek gegrond verklaard wordt, de winnende partij een procedure ten gronde moet instellen of voortzetten, ook al heeft het kort geding hem voldoening verschaft. In dat geval kan de eisende partij aan de Voorzitter verzoeken om uitspraak te doen over de kosten van het geding (bv. Voorz. Brussel 16 januari 1994, *Rev. dr. etr.* 1994, 39). Indien het verzoek in kort geding wordt afgewezen, beslist de Voorzitter wel over de kosten, aangezien er dan geen rechter ten gronde in het vizier komt (Cass. 29 april 1982, *Arr. Cass.* 1981-82, 1058).

³² Vgl. in het Franse recht: Cass. fr. 19 november 1980, *Bull.*, III, nr. 183, *D.* 1981, I.R., 372, noot P. JULIEN en *R.T.D. civ.* 1981, 680, noot J. NORMAND.

³³ Ook in geval van beslagprocedures zou zulks als leidraad kunnen dienen.

De bedragen zijn bepaald per aanleg. Indien twee zaken samengevoegd zijn wegens samenhang of onsplitsbaarheid, kan de rechter, op basis van zijn soevereine bevoegdheid, oordelen om één dan wel tweemaal een RPV toe te kennen.³⁴ Hierbij zal hij als leidraad moeten nemen de vraag of er sprake is van één geschil (bv. twee zaken die in hoger beroep samengevoegd worden indien er tweemaal hoofdberoep is ingesteld), dan wel twee verwante doch afzonderlijke geschillen.

15. Hoe kan men achterhalen in welke schaal men zit? In principe wordt de waarde van het geschil bepaald volgens dezelfde regels als deze die de bevoegdheid en de aanleg bepalen (art. 2, laatste lid K.B.). Wanneer het geschil betrekking heeft op de titel van een uitkering tot onderhoud, wordt in afwijking van artikel 561 het bedrag van de vordering berekend op basis van het bedrag van de annuïteit of van twaalf maandelijkse termijnen (art. 2, laatste lid K.B.).

Het zou uiteraard onbillijk zijn om de RPV enkel te bepalen in verhouding tot de initiële of in conclusie aangepaste vordering. Dit zou namelijk tot gevolg hebben dat elke eisende partij er goed aan zou doen om een hoger bedrag in zijn dagvaarding te vermelden dan hij te vorderen heeft, enkel met de bedoeling om een hogere RPV te bekomen. De aanpassing van het basisbedrag naar beneden of boven (zie *infra*, nrs. 19 e.v.) zou hiervoor niet altijd een oplossing kunnen bieden. Aan te nemen is daarom dat, indien slechts een gedeelte van de vordering wordt ingewilligd, slechts een proportioneel deel van de RPV kan worden toegekend. Onder het oude systeem had de afwijzing van een gedeelte van een eis geen invloed op de RPV. Aangezien de RPV door de aard van het hof of de rechtbank werd bepaald, en niet door het bedrag van de vordering, waren de gevolgen daarvan eerder beperkt.³⁵ Aangezien de nieuwe bedragen rechtstreeks aan het bedrag van de vordering zijn gekoppeld, zou de *incentive* om een hoger bedrag in de dagvaarding op te nemen, nog directer zijn. De verdedigde opvatting zou niet met art. 2 van het K.B. in strijd komen indien men het begrip vordering in die bepaling begrijpt als ‘*schuldvordering*’ en niet als ‘*rechtstvordering*’.³⁶

Moet enkel rekening worden gehouden met het basisbedrag van de vordering, of ook met de (vergoedende of moratoire) interesten waarop de eisende partij aanspraak maakt? Ook hier dringt de analogie met de regels inzake bevoegdheid zich op. De interesten moeten mee in rekening worden gebracht, althans tot op het ogenblik waarop de vordering wordt ingeleid. De gerechtelijke interesten die

³⁴ In die zin in het Franse recht: Cass. fr. 24 juni 2004, *D.* 2004, 2346.

³⁵ Toch werd dat onder het vroegere recht reeds als onrechtvaardig bekritiseerd, omdat de aanleg in sommige gevallen door het bedrag van de vordering was bepaald. Als men bv. een vordering inleidde voor de Rechtbank van Eerste Aanleg omdat het bedrag van de vordering 1.750? oversteeg, maar het vonnis kende minder dan 1.750? toe, dan kon de eiser toch aanspraak maken op de RPV verbonden aan de Rechtbank van Eerste Aanleg. Dat werd reeds als onbillijk ervaren (F. EVERS, “Verhaalbaarheid van de kosten van verdediging: enkele bedenkingen in de marge”, in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 276).

³⁶ Een andere mogelijke oplossing zou erin bestaan om ervan uit te gaan dat de partij die slechts gedeeltelijk gelijk krijgt, voor een ander gedeeltelijk ongelijk krijgt, waardoor de omslagregeling van art. 1017, derde lid Ger. W. toepassing zou moeten vinden. Dergelijke opvatting zou – in het licht van art. 2 laatste lid K.B. *contra legem* zijn, aangezien ze de RPV niet aan de vordering, maar wel rechtstreeks aan het resultaat van het geding zou vastkoppelen.

nadien vervallen, spelen geen rol bij de de bevoegdheidsbepaling, en dus ook niet bij de bepaling van de schaal voor de RPV.

Hieruit volgt ook dat de bedragen van de RPV niet mogen meegerekend worden bij de bepaling van de bevoegdheid van een rechter. Indien men bv. moet nagaan of de vordering voor de vrederechter dan wel voor de rechtbank van eerste aanleg moet worden gebracht, dient het bedrag van de vordering in rekening te worden genomen, zonder rekening te houden met de RPV die daaraan – in geval van toewijzing – zou worden toegevoegd.³⁷ Indien een zaak door een beslissing van de arrondissementsrechtbank naar een andere rechtbank is verwezen, is geen RPV verschuldigd.

16. Het K.B. bepaalt uitdrukkelijk dat geen vergoeding verschuldigd is wanneer de verweerder, of de gedaagde in hoger beroep, vóór de inschrijving van de zaak op de rol, de eis inwilligt en zijn verbintenissen kwijt in hoofdsom, interesten en kosten. Ingeval de verweerder, of de gedaagde in hoger beroep, na de inschrijving op de rol, de eis inwilligt en zijn verbintenissen kwijt in hoofdsom, interesten en kosten, is het bedrag van de vergoeding gelijk aan één kwart van de basisvergoeding, zonder hoger te kunnen zijn dan 1.000 euro.

17. In de praktijk is de vraag gerezen wat het lot is van de RPV indien een hoofd- en een tegenvordering worden ingesteld. Drie pistes zijn denkbaar: (1) enkel de hoofdvordering geeft recht op een RPV en de hoogte van de RPV moet bijgevolg sowieso worden bepaald in functie van de waarde van de hoofdvordering, (2) de waarde van de hoofd- en de tegenvordering moet worden opgeteld om de hoogte van de RPV te bepalen of (3) de hoofd- en de tegenvordering geven elk afzonderlijk aanleiding tot een afzonderlijke RPV die eventueel aanleiding geeft tot een omslag, wanneer zowel (een deel van) de hoofd- als de tegenvordering gegrond worden verklaard.

Het uitgangspunt moet zijn dat enkel de invulling en de omvang van de RPV gewijzigd is in de nieuwe regeling, maar niet het principe en de regeling inzake de RPV als zodanig. De regels die in het verleden golden inzake de toekenning van de RPV blijven dan ook van toepassing. Dit betekent allereerst dat, zoals Boularbah opmerkt, de regel dat enkel de hoofdvordering aanleiding geeft tot een RPV, blijft gelden.³⁸ Zowel de RPV waarop de eiser recht heeft (wanneer zijn hoofdvordering gegrond wordt verklaard en de tegenvordering ongegrond), als de RPV waarop de verweerder recht heeft (wanneer de hoofdvordering ongegrond wordt verklaard en de tegenvordering gegrond), worden dan berekend op basis van de waarde van de hoofdvordering.

Worden zowel de hoofd- als de tegenvordering (deels) gegrond verklaard, dan gelden de regels in verband met de omslag van de RPV die evenmin gewijzigd zijn. De kosten kunnen worden omgeslagen zoals de rechter het raadzaam oordeelt, hetzij wanneer de partijen onderscheidenlijk omtrent enig geschilpunt in het ongelijk zijn gesteld, hetzij over echtgenoten, bloedverwanten in de opgaande lijn,

³⁷ Vgl. Cass. fr. 6 januari 1981, *Bull. civ.* III, nr. 4, *Gaz. Pal.* 1981, 1, 260, noot J. VIATTE, *R.T.D. civ.* 1981, 904, noot R. PERROT en *D.* 1981, I.R., 372, noot P. JULIEN.

³⁸ H. BOULARBAH, "Demandes incidentes et répétibilité des frais et honoraires d'avocat", www.procedurecivile.be.

broeders en zusters of aanverwanten in dezelfde graad (art. 1017, derde lid Ger. W.). De compensatie zal slechts kunnen worden bepaald nadat is bepaald of aan elk van beide kanten het basisbedrag zal worden toegestaan, dan wel hiervan afgevoerd wordt. Deze omslagregel is facultatief³⁹ en kan door de rechter ambtshalve worden toegepast⁴⁰.

Deze piste vindt steun in de vaststelling dat ter bepaling van de schaal in het K.B. enkel verwezen wordt naar de artikelen 557 tot 562 en 618 Ger.W. (aanleg in functie van de hoofdvordering) en niet naar art. 620 Ger.W. (aanleg in functie van de hoofd- en de tegenvordering).

Niettemin kan deze piste aanleiding geven tot onbillijke resultaten, in het bijzonder wanneer de waarde van de tegenvordering veel hoger is dan de waarde van de hoofdvordering. De eiser op tegenvordering zou daarom geneigd kunnen zijn om er de voorkeur aan te geven een afzonderlijke procedure in te leiden. Ook schuilt er een mogelijke discriminatie in deze oplossing tussen de eiser op hoofd- en de eiser op tegenvordering. Deze onwenselijke gevolgen kunnen vermeden worden, wanneer men aanneemt dat de hoofd- en de tegenvordering elk tot een afzonderlijke RPV aanleiding geven, waarvan de hoogte bepaald wordt door respectievelijk de waarde van de hoofd- en de tegenvordering. Ook deze piste geeft echter aanleiding tot onaantvaardbare gevolgen: dit zou betekenen dat de eiser bijvoorbeeld, wanneer de hoofdvordering gegrond en de tegenvordering ongegrond wordt verklaard, recht heeft op twee RPV's. Wanneer de hoofd- en de tegenvordering (deels) gegrond worden verklaard, zou er een compensatie tussen beide RPV's moeten plaatsvinden.

De eerste piste verdient de voorkeur om de aangehaalde juridische argumenten én omdat ze het voordeel van de eenvoud biedt. De onbillijke resultaten kunnen wellicht ondervangen worden door af te wijken van het basisbedrag ingevolg het criterium van de kennelijk onredelijke situatie (zie *infra*, nr. 29).

18. Al de voornoemde bedragen zijn gekoppeld aan het indexcijfer van de consumptieprijzen. Telkens als het indexcijfer met 10 punten stijgt of daalt, worden de genoemde bedragen met 10 % vermeerderd of verminderd.

VI. Mogelijkheid voor de rechter om af te wijken van de basisbedragen

19. Omdat een lineaire toepassing van de (verhoogde) RPV tot onbillijke situaties aanleiding zou kunnen geven, biedt het K.B. aan de rechter de mogelijkheid om het basisbedrag naar boven of naar beneden aan te passen. Dit vindt zijn weerslag in het nieuwe artikel 1022, derde lid Ger.W.: op verzoek van één van de partijen (§ 1) en op een met bijzondere redenen omklede beslissing (§ 2), kan de rechter ofwel de vergoeding verminderen, ofwel die verhogen, zonder de door de Koning bepaalde maximum- en minimumbedragen te overschrijden (§ 3). Bij zijn beoor-

³⁹ Cass. 17 maart 1966, *Pas.* 1966, I, 920.

⁴⁰ Cass. 9 november 1979, *Arr. Cass.* 1979-80, 313.

deling houdt de rechter rekening met: de financiële draagkracht van de verliezende partij, om het bedrag van de vergoeding te verminderen; de complexiteit van de zaak; de contractueel bepaalde vergoedingen voor de in het gelijk gestelde partij en het kennelijk onredelijk karakter van de situatie (§ 4).

§ 1. Op verzoek van één van de partijen

20. Deze nieuwe wettelijke bepaling wijkt af van het initiële wetsvoorstel. In tegenstelling tot het oorspronkelijke voorstel, kan de rechter niet ambtshalve van de basisbedragen afwijken. Indien partijen niet over een aanpassing van de RPV hebben geconcludeerd of gepleit, kan de rechter enkel het basisbedrag toekennen. In voorkomend geval zou een partij kunnen verzoeken om de discussie over de vraag van de kosten en erelonen aan te houden, in welk geval de rechter een tussenvonnis of –arrest zal moeten vellen, in afwachting dat partijen daarover hebben geconcludeerd.

§ 2. Op een met bijzondere redenen omklede beslissing

21. Indien de rechter afwijkt van het basisbedrag, moet hij dat doen bij een met bijzondere redenen omklede beslissing. De afwijking van de basisbedragen moet dus uitdrukkelijk gemotiveerd zijn, op basis van één of meer van de onderstaande criteria. Wanneer de rechter zich beperkt tot de toekenning van het basisbedrag, moet hij de toekenning niet bijzonder motiveren. In dat geval blijft de regel uit het verleden van kracht dat de veroordeling in de kosten (door zijn accessoir karakter als rechtsgevolg van de veroordeling ten gronde) niet bijzonder gemotiveerd moet worden, tenzij de partijen of één van hen dienaangaande een conclusie hebben genomen.⁴¹ Indien één van de partijen een afwijking van het basisbedrag heeft gevorderd, moet de rechter dus wel motiveren dat hij toch het basisbedrag heeft toegestaan.

§ 3. Verminderen of verhogen, zonder de door de Koning bepaalde maximum- en minimumbedragen te overschrijden

22. Ook op dit vlak wijkt het definitieve resultaat af van de initiële wetsvoorstellen. Tussen het minimum- en maximumbedrag is de beoordelingsvrijheid immers op geen enkele manier gebonden. In het oorspronkelijke wetsvoorstel, kon de rechter enkel halveren of verdubbelen, maar nu heeft hij tussen het minimum- en het maximumbedrag onder de hierna te bepalen criteria, een volledig discretionaire bevoegdheid. Ook de minimum- en maximumbedragen zijn, net zoals de basisbedragen, gekoppeld aan de index der consumptieprijzen.

⁴¹ Dat is recent bevestigd door het Hof van cassatie: Cass. 8 januari 2004, *Pas.* 2004, 8, *R.W.* 2004-05, 64, noot J. LAENENS, *RABG* 2004, 617, noot B. MAES en *T. Vred.* 2004, 388, noot S. MOSSELMANS; G. DE LEVAL, *o.c.*, 452-453.

§ 4. Criteria

23. Bij de beoordeling van de vraag tot afwijking van het basisbedrag moet de rechter met de in de wet bepaalde criteria rekening houden. Deze criteria zijn gekozen op voorstel van de Hoge Raad voor de Justitie. Zij moeten een juridische waarborg bieden dat het systeem van verhaalbaarheid geen belemmering inhoudt voor de toegang tot het gerecht.⁴² Tussen deze criteria is niet in een hiërarchie voorzien, zodat ze alle in gelijke mate de beoordeling van de rechter moeten beïnvloeden.

A. De financiële draagkracht van de verliezende partij

24. De rechter moet in de eerste plaats rekening houden met de financiële draagkracht van de partijen. De rechter moet, aldus de verantwoording in de parlementaire voorbereiding, in staat zijn om de gevolgen van de verhaalbaarheid te kunnen aanpassen indien dat zou kunnen leiden tot situaties die duidelijk onrechtvaardig zijn voor de personen die zich in moeilijke financiële situaties bevinden.⁴³ Blijkens het nieuwe art. 1022 Ger. W. kan dit criterium enkel in het voordeel van de in het ongelijk gestelde partij werken. Met andere woorden: het gebrek aan financiële draagkracht kan de vergoeding verminderen, maar de financiële welvaart van de veroordeelde kan de vergoeding niet verhogen. Hoewel de financiële welvaart van de verliezende partij dus op zich niet tot een verhoging van de RPV aanleiding kan geven, kan ze dat wel indien die welvaart in relatie wordt gezien tot de armoedige financiële toestand van de winnende partij. Dat blijkt uit de invulling van het vierde criterium, nl. het kennelijk onredelijk karakter van de situatie (zie *infra*, nr. 31).

De beperkte financiële draagkracht van de verliezende partij kan niet leiden tot een vrijstelling van betaling van de RPV. De RPV kan niet lager gelegd worden dan het minimumbedrag, ook al had de Hoge Raad voor de Justitie hierop aangestuurd.⁴⁴

Indien de financiële situatie van de verliezende partij zo krap is dat zij aanspraak kan maken op kosteloze rechtsbijstand, is rekening te houden met het nieuwe art. 1022, vierde lid Ger.W.: indien de in het ongelijk gestelde partij van de juridische tweedelijnsbijstand geniet, wordt de RPV vastgelegd op het door de Koning vastgestelde minimum, tenzij in geval van een kennelijk onredelijke situatie. De rechter motiveert in het bijzonder zijn beslissing op dat punt (zie ook *infra*, nr. 60).

25. Bij de toepassing van dit criterium moet ook rekening worden gehouden met de vraag of de verliezende partij gedekt is door een rechtsbijstandsverzekering. Het is niet denkbeeldig dat partijen die een rechtsbijstandsverzekering hebben gesloten “financieel draagkrachtiger” worden beschouwd dan partijen met een

⁴² Amendement nr. 10 van de Regering, *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686, /4, p. 4. Deze motivering door de wetgever is bekritiseerbaar, aangezien nooit *a priori* zekerheid kan worden bekomen over het feit dat de rechter van het basisbedrag zal afwijken.

⁴³ *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/4, p. 4.

⁴⁴ De Hoge Raad voor de Justitie maakte in haar advies van 25 januari 2006 gewag van de mogelijkheid om de verliezende partij in voorkomend geval vrij te stellen van de kosten (zie Advies van de Hoge Raad voor de Justitie, *l.c.*, 15).

gelijke financiële draagkracht, maar zonder rechtsbijstandsverzekering.⁴⁵ Dit wordt bevestigd door het feit dat de wetgever geen gehoor heeft gegeven aan de suggestie van de Hoge Raad voor de Justitie om de rechtsbijstandverzekering uitdrukkelijk uit te sluiten.⁴⁶

B. De complexiteit van de zaak

26. De waarde van de zaak weerspiegelt niet altijd de complexiteit ervan. Complexe zaken vereisen in de regel hogere kosten dan eenvoudige zaken. In een meer dan gemiddeld complexe procedure kan dan ook een hogere som dan het basisbedrag worden toegekend, in een minder dan gemiddeld complexe procedure kan een lager bedrag dan het basisbedrag worden toegekend. Lamon verwijst onder meer naar bijzondere procedurele ontwikkelingen, zoals het stellen van een prejudiciële vraag aan het Grondwettelijk Hof of het Hof van Justitie of de uitgebreidheid van de argumentatie in de conclusies.⁴⁷ De complexiteit van een procedure moet mede in functie van de concrete processtrategie van de partijen worden gezien: indien bv. partijen een zeer complexe zaak snel en zonder al te veel argumentatie hebben afgewerkt, is een verhoging van de RPV nauwelijks gerechtvaardigd.

27. Een toepassing daarvan staat in art. 6 van het K.B., dat bepaalt dat “wanneer de zaak wordt afgesloten met een beslissing gewezen bij verstek, en geen enkele in het ongelijk gestelde partij ooit is verschenen, het bedrag van de rechtsplegingsvergoeding dat van de minimumvergoeding is.” Het verdient aanbeveling deze regel *per analogiam* toe te passen in de hypothese waarin de eisende partij afstand doet zonder dat er procedurestukken zijn uitgewisseld. Deze bepaling heeft weliswaar als resultaat dat een partij die verschijnt (om bv. betalingstermijnen te vragen, zonder de vordering zelf te betwisten) riskeert een hogere RPV te moeten betalen dan een partij die verstek laat gaan, en aldus voor zijn verschijning gepenaliseerd wordt. Om die reden, heeft de Rechtbank van Koophandel van Turnhout in een vonnis van 16 januari 2008 het minimumbedrag van de RPV toegepast in een vonnis op tegenspraak gewezen, waarin er enkel afkortingen werden gevraagd en het gebruikelijke nazicht van de vordering. Dergelijke werkwijze, aldus de Rechtbank van Koophandel, bezorgt aan de advocaten niet of nauwelijks meer werk dan een vonnis dat bij verstek wordt gewezen, zodat het onredelijk zou zijn hiervoor het basisbedrag van de RVP toe te kennen.⁴⁸ Het probleem is dat een rechter volgens de wet niet ambtshalve het basisbedrag van de RPV mag verlagen. Een partij die verschijnt zonder advocaat zal er zich veelal niet van bewust zijn dat hij de rechter kan vragen om het basisbedrag van de RPV te verlagen. Hetzelfde geldt voor de procedure van summiere rechtspleging (art. 1340 Ger. W.). In dat geval zijn de minimumvergoedingen verschuldigd (art. 5 K.B.).

⁴⁵ In dezelfde zin Advies van de Hoge Raad voor de Justitie, *l.c.*, p. 17.

⁴⁶ Hoge Raad voor de Justitie, *l.c.*, p. 18.

⁴⁷ H. LAMON, *l.c.*, *NjW* 2007, 439.

⁴⁸ Kh. Turnhout 16 januari 2008, *onuitg.*

C. De contractueel bepaalde vergoedingen voor de in het gelijk gestelde partij

28. Als derde criterium om de RPV te verlagen of te verhogen, wordt verwezen naar de contractueel bepaalde vergoedingen voor de in het gelijk gestelde partij. De Hoge Raad voor de Justitie verwijst in haar advies bijvoorbeeld naar schadebedingen en hoge conventionele moratoire interesten.⁴⁹

D. Het kennelijk onredelijk karakter van de situatie

29. Als vierde criterium mag de rechter rekening houden met het kennelijk onredelijk karakter van de situatie. Men zou bij het lezen van dit criterium spontaan aan het weliswaar vage maar niettemin vertrouwder in de oren klinkende criterium van de billijkheid kunnen denken. Nochtans leidt Lamon uit de ontstaansgeschiedenis van dit vierde criterium af dat het begrip ‘kennelijk onredelijk karakter van de situatie’ moet worden omschreven als een specifieke situatie die niet valt gelijk te stellen met een generiek criterium als ‘billijkheid’ en dus minder ruim is. Het gebruik van de term ‘situatie’ zou iedere verwijzing naar de onredelijkheid van de *personen* uitsluiten, bv. de agressieve houding van de schuldeiser, de onwillige houding van de schuldenaar enz.⁵⁰

30. Het kennelijk onredelijk karakter van de situatie slaat niet op de hypothese van procesrechtsmisbruik.⁵¹ In de verantwoording bij het nieuwe artikel 1022 Ger. W. wordt immers uitdrukkelijk aangegeven dat in artikel 1022 Ger. W. niet meer verwezen wordt naar het begrip procesrechtsmisbruik.⁵² Het kennelijk onredelijk karakter van de situatie moet bijgevolg een andere lading dekken. Dit wordt, zoals blijkt uit het volgende randnummer, ook bevestigd door het Franse recht.

31. Alhoewel de term niet zou mogen gelijkgesteld worden met de billijkheid, kan toch inspiratie uit het Franse recht worden gehaald. Overeenkomstig het Franse art. 700 *Nouveau Code de procédure civile*, kan de rechter de in het ongelijk gestelde partij tot een bedrag veroordelen voor de gemaakte kosten die niet behoren tot de kosten opgesomd in art. 695 C. proc. civ.⁵³ Bij de veroordeling mag de rechter zich laten leiden door de billijkheid. De billijkheid blijkt een rol te spelen in drie hypothesen: 1) situaties waar de voorwaarden voor procesrechtsmisbruik niet vervuld zijn maar die toch aan benaderen; 2) situaties waar de beide partijen deels in het gelijk en deels in het ongelijk worden gesteld en 3) situaties waar de

⁴⁹ Hoge Raad voor de Justitie, *l.c.*, p. 15.

⁵⁰ H. LAMON, *l.c.*, *NjW* 2007, 439-440.

⁵¹ Zie evenwel ook *infra*, nr. 35, waar zal blijken dat de Ordes van oordeel zijn dat de gevallen van procesrechtsmisbruik ondervangen moeten worden door de mogelijkheid voor de rechter om de rechtsplegingsvergoeding te verdubbelen (waarvoor alleen het criterium van het kennelijk onredelijk karakter van de situatie in aanmerking lijkt te komen).

⁵² *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/4, p. 4. In dezelfde zin in het Franse recht: Cass. fr. 23 juni 1982, *Bull. civ.*, II, nr. 96.

⁵³ Die kosten worden ‘*frais irrépétibles*’ genoemd (wat een *contradictio in terminis* is omdat art. 700 in een eventuele vergoeding van deze ‘*frais irrépétibles*’ voorziet).

economische toestand van de partijen erg uiteenlopend is.⁵⁴ Voor de tweede hypothese hebben we er reeds op gewezen dat een aanpassing van de RPV binnen de minimum- en maximumbedragen onafdoende lijkt, en dat het toepassen van een breukdeel aanbeveling verdient (zie *supra*, nr. 15).

In de eerste en de laatste hypothese zouden we ook in het Belgische recht tot een kennelijk onredelijke situatie kunnen besluiten. Als concreet toepassingsgeval van de laatste hypothese wordt verwezen naar een geding waar een bank of verzekeraar tegenover een particuliere rechtzoekende staan. Het grote verschil tussen de respectieve economische situaties van de partijen rechtvaardigt dat slechts een minimumvergoeding aan de bank of verzekeraar wordt toegekend wanneer zij het proces winnen, terwijl wél het basisbedrag wordt toegekend aan de particuliere rechtzoekende, wanneer hij aan het langste eind trekt. Aldus kan een rechter tot een verhoging of verlaging van de RPV besluiten in een situatie waar de verliezende partij zich niet in een *moeilijke* financiële situatie bevindt (reeds ondervangen door het eerste criterium), maar waar er wel een disproportionele verhouding is tussen de financiële toestand van de beide partijen. Hoewel de financiële welvaart van de verliezende partij dus op zich niet tot een verhoging van de RPV aanleiding kan geven, kan ze dat wel indien die welvaart in relatie wordt gezien tot het gebrek aan de onvermogenheid van de winnende partij.

VII. Mogelijkheid voor een partij om een bijkomende vergoeding te vragen voor (andere) (buiten)gerechtelijke kosten

32. Art. 1022, vijfde lid Ger. W. bepaalt thans uitdrukkelijk: “geen partij kan boven het bedrag van de rechtsplegingsvergoeding worden aangesproken tot betaling van een vergoeding voor de tussenkomst van de advocaat van een andere partij”. Dit lijkt elke cumul tussen de nieuwe RPV en enige andere vergoeding uit te sluiten. Nochtans geeft deze schijnbaar eenvoudige regel aanleiding tot complexe cumulvraagstukken, die hieronder worden besproken.

§ 1. Bijkomend verhaal voor kosten en erelonen van de advocaat die vallen binnen de definitie van de nieuwe RPV maar niet gedekt zijn door de forfaits

A. Cumul met advocatenkosten wegens een fout in de materieelrechtelijke verhouding

33. Kan de winnende partij het deel van de kosten en erelonen van zijn advocaat dat valt binnen de definitie van de nieuwe RPV maar dat de forfaits van het K.B. overstijgt na de inwerkingtreding van de Wet nog verhalen op grond van een

⁵⁴ M. DEFOSSEZ, “Dépens”, in *Juris-classeur de procédure civile*, Parijs, Editions du Juris-Classeur, 2003, nr. 40 e.v. Zie ook: B. DE TEMMERMAN, “Rechtsvergelijkende variaties op een heikel thema”, in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 37.

materieelrechtelijke fout van de verliezende partij? Het antwoord is *negatief*.⁵⁵ Overeenkomstig het nieuwe art. 1022 *in fine* Ger. W. kan immers geen partij boven het bedrag van de RPV worden aangesproken tot betaling van een vergoeding voor de tussenkomst van de advocaat van een andere partij. Geen enkele procespartij kan m.a.w. worden veroordeeld tot betaling van een *bijkomende* vergoeding, indien zou blijken dat de winnende procespartij hogere kosten en erelonen aan zijn advocaat heeft betaald dan hetgeen hij onder de vorm van een RPV heeft gerecupereerd. Het is daarmee duidelijk de bedoeling van de wetgever geweest om via het procesrecht in te grijpen op het verbintenissenrecht.⁵⁶

B. Cumul met een vergoeding wegens procesrechtsmisbruik (tergend en roekeloos geding/hoger beroep)?

34. Ten tweede rijst de vraag of de winnende partij het deel van de kosten en erelonen van zijn advocaat dat niet door de forfaits van de RPV gedekt is na de inwerkingtreding van de Wet nog kan verhalen op grond van procesrechtsmisbruik? Er is sprake van een tergend of roekeloos geding/hoger beroep in geval van een kennelijk onontvankelijke, ongegronde of overbodige vordering in rechte. Een geding kan niet alleen tergend zijn wanneer een partij de bedoeling heeft een andere partij schade te berokkenen, maar ook wanneer zij haar recht om in rechte op te treden uitoefent op een wijze die de perken van de normale uitoefening van dat recht door een bedachtzaam en zorgvuldig persoon kennelijk te buiten gaat.⁵⁷ Procesrechtsmisbruik vindt zijn grondslag in art. 1382 B.W. en leidt tot vergoeding van de schade veroorzaakt door de onrechtmatige daad (met inbegrip van een vergoeding voor de *integrale* kosten en erelonen van de advocaat). Daarenboven voorziet art. 780bis⁵⁸ zowel voor eerste aanleg als voor hoger beroep in een burgerlijke geldboete die bovenop de schadevergoeding kan komen.

35. Een letterlijke lezing van het nieuwe artikel 1022 *in fine* Ger. W. sluit tevens een veroordeling uit tot een bijkomende vergoeding voor de kosten en erelonen van de advocaat op grond van procesrechtsmisbruik.⁵⁹ De Ordes verklaarden daarover tijdens de parlementaire voorbereiding: “[De uitsluiting van art. 1022 laatste lid Ger. W.] geldt ook bij de toepassing van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek in het kader van misbruik van procesrecht. De rechter beschikt in dat

⁵⁵ In dezelfde zin H. LAMON, *l.c.*, *NjW* 2007, p. 437, nr. 9.

⁵⁶ Verslag Senaat, *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/5, p. 14. Dat was ook de optie genomen door de OVB: zie H. LAMON, *l.c.*, *Ad Rem* februari 2005, p. 28.

⁵⁷ Cass. 31 oktober 2003, *Arr. Cass.* 2003, 2011, *J.T.* 2004, 135, noot J.-F. VAN DROOGHENBROECK en *R.W.* 2006-07, 1216. Zie hierover uitvoerig: L. LAMINE, B. SCHOENAERTS en C. VAES, *Het tergend en roekeloos geding*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 397 p.

⁵⁸ Deze bepaling is ingevoerd door de Wet van 26 april 2007: “De partij die de rechtspleging aanwendt voor kennelijk vertragende of onrechtmatige doeleinden kan worden veroordeeld tot een geldboete van 15 euro tot 2500 euro, onverminderd de schadevergoeding die gevorderd zou worden. In dat geval, wordt in dezelfde beslissing daarover uitspraak gedaan voorzover schadevergoeding voor tergend en roekeloos geding wordt gevorderd en toegekend. Indien zulks niet het geval is, worden de partijen verzocht toelichting te geven overeenkomstig artikel 775.”

⁵⁹ In die zin ook P. LEFRANC en F. EVERS, o.c., *TvMR* 2007, afl. 4, p. 9.

geval wel over de mogelijkheid om de RPV te verdubbelen. Dit moet volstaan. Het is niet wenselijk om voor het marginaal probleem van misbruik van procesrecht de voorgestelde tekst van artikel 1022 Ger. W. aan te passen. Er moet tevens worden vermeden dat partijen te pas en te onpas het middel van misbruik van procesrecht aanwenden om een nog hogere vergoeding te bekomen. Het voorliggende wetsvoorstel heeft precies tot doel om dit soort proces in het proces te vermijden. Er bestaan overigens geen objectieve maatstaven voor de notie “misbruik van procesrecht », met gevaar voor willekeurige rechtspraak.”⁶⁰

36. Bij deze verklaring passen enkele bedenkingen. Het is ten eerste wenselijk om een veroordeling tot het volledige bedrag van de kosten en erelonen van de advocaat in geval van procesrechtsmisbruik (dus op basis van het procedureel aansprakelijkheidsrecht) mogelijk te houden.⁶¹

Vooreerst zou de omgekeerde opvatting de strijd tegen het ‘*consumérisme judiciaire*’ danig doorkruisen.⁶²

In alle buurlanden is cumul tussen procesrechtsmisbruik en het principe van verhaalbaarheid van kosten en erelonen daarenboven mogelijk, vanuit de bekommernis dat procesrechtsmisbruik tot een *volledige* vergoeding aanleiding moet kunnen geven.⁶³ De Temmerman, geïnspireerd door de Nederlandse wetgever, formuleert de verantwoording. De beperking van de verhaalbaarheid van kosten van juridische bijstand is ingevoerd om te voorkomen dat de vrees van een partij voor haar veroordeling tot omvangrijke proceskosten haar vrijheid een rechtsovername in te stellen of zich hiertegen te verweren, in gevaar zou brengen. Wie procesrechtsmisbruik pleegt, misbruikt echter die vrijheid. Degene die zich aan procesrechtsmisbruik schuldig maakt, mag zich dan ook niet beroepen op een bescherming van die vrijheid.⁶⁴

Dat de regeling van de kostenregeling in het Gerechtelijk Wetboek de toepassing van de buitencontractuele aansprakelijkheid niet uitsluit, kan tot slot ook steun vinden in de cassatierechtspraak. Volgens het Hof van Cassatie sluit het beginsel van de kostenregeling de toepassing van de buitencontractuele aansprakelijkheid niet uit, maar kunnen de beginselen van artikel 1017 Ger. W. en artikel 1382 B.W. samenlopen en elkaar aanvullen⁶⁵ (zie ook *supra*, nr. 10). Deze cassatierechtspraak is tijdens de parlementaire voorbereiding, waarin de minister een cumul van beide regimes lijkt uit te sluiten, niet ter sprake gekomen en wellicht zelfs onopgemerkt gebleven.

⁶⁰ Verslag Senaat, *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/5, p. 27.

⁶¹ In dezelfde zin: B. DE TEMMERMAN, “Rechtsvergelijkende variaties op een heikel thema”, in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 41 en 46.

⁶² J.-F. VAN DROOGHENBROECK, “L’abus procédural: une étape décisive”, (noot onder Cass. 31 oktober 2003), *J.T.* 2004, 135. Zie ook: P. SCHOLLEN en P. VAN ORSHOVEN, “De verhaalbaarheid van advocatenkosten beslist? Een kort bezwaar vanuit een groot beginsel”, in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 266 die opmerken dat hun afwijzing van het principe van een veralgemeende verhaalbaarheid niet wegneemt dat misbruik van de rechter ‘als het ware met de botte bijl mag bestreden worden’.

⁶³ B. DE TEMMERMAN, “Rechtsvergelijkende variaties op een heikel thema”, in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 41.

⁶⁴ *Ibid.*, 42.

⁶⁵ Cass. 15 mei 1941, *Pas.* 1941, I, 192. Zie ook: Cass. 14 mei 2001, *Arr. Cass.* 2001, 885, *Pas.* 2001, 852 en *Soc. Kron.* 2002, 349.

37. De sleutel om de cumulmogelijkheid juridisch te onderbouwen, ligt in een grondwetsconforme interpretatie van artikel 1022 Ger.W. Indien men cumul tussen de RPV en een (integrale) schadevergoeding wegens procesrechtsmisbruik zou uitsluiten, zou dat immers neerkomen op een verschillende behandeling tussen een slachtoffer van een materieelrechtelijke fout, die op een volledige vergoeding aanspraak kan maken, en een slachtoffer van een procesrechtelijke fout, waarvoor een volledige vergoeding zou zijn uitgesloten. Dit verschil in behandeling lijkt op gespannen voet te staan met artt. 10-11 G.W.

38. De discussie over de cumuleerbaarheid met de nieuwe RPV zou tot slot omzeild kunnen worden door de schade die men lijdt ten gevolge van het procesgedrag van de tegenpartij onder een andere noemer te vorderen, bv. als morele schadevergoeding. Het is in elk geval zo dat de schade die een partij kan lijden ingevolge het procesrechtsmisbruik de kosten en erelonen die men heeft betaald voor de bijstand van een advocaat overstijgt. Een partij die de ontbinding van een overeenkomst vordert (vb. een auteur van zijn exclusiviteitsovereenkomst met een uitgeverij), zal bijvoorbeeld in afwachting van de uitkomst van het geschil niet in staat zijn om een andere contactspartij bereid te vinden een nieuwe overeenkomst te sluiten. Wanneer de tegenpartij tergend procedeert, zal hieruit schade voortvloeien voor de auteur die losstaat van de kosten en erelonen van zijn advocaat.

§ 2. Bijkomend verhaal voor kosten die niet vallen binnen de definitie van de nieuwe RPV

39. Kunnen kosten en erelonen die niet in de nieuwe RPV vervat zijn, bijkomend verhaald worden op de verliezende partij? Het betreft de kosten en erelonen van de advocaat buiten het geding gemaakt⁶⁶, buitengerechtelijke invorderingskosten zoals de kosten van aanmaningen, aangetekende zendingen, het aanleggen van een dossier, telefoonkosten, kosten van incassobureaus, kosten van een technisch raadsman die niet in het kader van een procedure is aangesteld (partijdeskundige), enz.

40. Het staat vast dat de cassatierechtspraak (in het bijzonder het arrest van 28 september 2002⁶⁷) blijft gelden voor andere kosten dan deze die betrekking hebben op een juridisch raadsman. Het gaat om kosten die hoe dan ook gemaakt moeten worden als gevolg van het schadegeval en die niet het gevolg zijn van de uitoefening van het recht op verdediging, zoals de kosten van vaststelling van bestaan en omvang van de schade.⁶⁸ Deze kosten blijven verhaalbaar op grond van het aansprakelijkheidsrecht (in de materieelrechtelijke verhouding), met als schoolvoorbeeld de kosten voor de tussenkomst van een technisch raadsman (partijdeskundige).

⁶⁶ Op de vraag of kosten en erelonen van een advocaat, gemaakt binnen een geding dat niet binnen het toepassingsgebied van de Wet valt (bv. naar aanleiding van een procedure voor de Raad van State) verhaald kunnen worden, wordt hierna dieper ingegaan (zie nr. 58).

⁶⁷ Zie vn. 22.

⁶⁸ Cf. P. SCHOLLEN en P. VAN ORSHOVEN, "De verhaalbaarheid van advocatenkosten beslist? Een kort bezwaar vanuit een groot beginsel", in F. EVERS en P. LEFRANC (eds.), *o.c.*, 2005, 264.

41. Voor kosten die betrekking hebben op een juridisch raadsman, buiten het kader van het geding gemaakt (bv. voor het voeren van onderhandelingen of voor het uitbrengen van een advies voorafgaand aan het opstarten van de procedure) lijkt een zelfde antwoord in theorie verdedigbaar, namelijk dat een verhaalbaarheid mogelijk blijft op grond van het aansprakelijkheidsrecht (in de materieel-rechtelijke verhouding) bij toepassing van de cassatie-arresten van 2 september 2004 en 16 november 2006.⁶⁹ Niettemin moet blijvend rekening gehouden worden met de noodzakelijkheidsvoorwaarde. Het lijkt voor de hand te liggen dat deze noodzakelijkheidsvoorwaarde in de praktijk vaker parten zal spelen voor kosten en erelonen van een advocaat, gemaakt *buiten* een geding, dan voor kosten en erelonen van een advocaat, gemaakt *binnen* een geding. In dat geval zou de enige overblijvende mogelijkheid om voor die kosten een vergoeding te krijgen, kunnen bestaan in een aanpassing van het basisbedrag van de RPV naar boven.

VIII. Mogelijkheid om conventioneel af te wijken van de nieuwe regeling

42. Een andere vraag is of de partijen bij contractueel beding kunnen afwijken van de nieuwe regeling, m.a.w.: is de nieuwe regeling van openbare orde, dwingend recht of aanvullend recht? De Hoge Raad voor de Justitie gaat ervan uit dat dit mogelijk is.⁷⁰ Ook vanuit de Orde van Vlaamse Balies werd voorgesteld om de regeling van aanvullend recht te laten zijn.

43. Uit de samenlezing van art. 1022 Ger. W., dat bepaalt dat geen partij boven het bedrag van de RPV kan worden aangesproken tot betaling van een vergoeding voor de tussenkomst van de advocaat van een andere partij, met artikel 1023 Ger.W. (dat behouden is) moet besloten worden dat het de partijen niet toegelaten is om conventioneel af te wijken van de regeling inzake verhaalbaarheid en een hogere vergoeding overeen te komen voor de kosten en erelonen van de advocaat. Uit de wetsgeschiedenis van artikel 1023 Ger. W. blijkt dat in het oorspronkelijke voorstel van de Koninklijke Commissaris artikel 1022 Ger. W. in de mogelijkheid voorzag om een in de gerechtskosten begrepen vergoeding voor de lasten van verdediging toe te kennen. Rekening houdende met die mogelijkheid bestond er geen behoefte aan een beding om die kosten verhaalbaar te maken. Bedingen in die zin hadden aanleiding gegeven tot misbruiken die de Koninklijk Commissaris wilde voorkomen.⁷¹ In de definitieve regeling is de mogelijkheid om een vergoeding voor de lasten van verdediging toe te kennen terug geschrapt, maar is het verbod op verhogingsbedingen behouden. Sinds de Wet Verhaalbaarheid Erelonen beantwoordt de regeling als het ware terug aan het oorspronkelijke voorstel van de Koninklijke Commissaris. Er bestaat een wettelijke regeling die in de verhaalbaarheid voorziet. Contractuele regelingen (die aanleiding kunnen geven tot misbruiken) zijn nog steeds uit den boze en riskeren het recht van verdediging in het gedrang te brengen. De partijen mogen met andere woorden niet zelf het verschul-

⁶⁹ Zie vn. 23.

⁷⁰ Hoge Raad voor de Justitie, *I.c.*, 24.

⁷¹ B. DE TEMMERMAN, *I.c.*, *R.W.* 2004-05, 141.

digde bedrag bepalen, omdat die contractvrijheid tot misbruik aanleiding zou kunnen geven (zie evenwel ook *supra*, nr. 28).

IX. Pluraliteit van procespartijen

44. De zaken worden gecompliceerd indien één partij veroordeeld wordt tegenover meerdere partijen. Art. 1022, vijfde lid Ger. W. bepaalt voor deze situatie dat “wanneer meerdere partijen de RPV ten laste van dezelfde in het ongelijk gestelde partij genieten, het bedrag ervan maximum het dubbel van de maximale RPV bedraagt waarop de begunstigde die gerechtigd is om de hoogste vergoeding te eisen aanspraak kan maken. Ze wordt door de rechter tussen de partijen verdeeld.” In dat geval kan de RPV waartoe de partij die tegenover meerdere partijen veroordeeld wordt gehouden is, met andere woorden ten hoogste gelijk zijn aan het dubbel van het hoogste maximumbedrag waarop één van de tegenpartijen aanspraak kon maken.

45. In het oorspronkelijke ontwerp-KB stond ook dat indien eenzelfde advocaat verscheidene partijen bijstaat die een gemeenschappelijke vordering instellen of concluderen in dezelfde zin, de vergoeding onder deze partijen wordt verdeeld (art. 1, tweede lid K.B.). Dat is een gevolg van de regel dat men enkel op de RPV aanspraak kan maken indien men zich tijdens de procedure door een advocaat heeft laten bijstaan (zie *supra*, nr. 9). Deze regel is niet in de uiteindelijke versie van het K.B. overgenomen, maar moet worden geacht van toepassing te blijven. Ook onder het vroegere recht werd aangenomen dat, indien een advocaat verschillende partijen met eenzelfde belang verdedigt, de RPV tussen hen moet worden verdeeld. Het Hof van Cassatie interpreteerde dat vrij ruim door aan te nemen dat zulks ook het geval is indien verschillende partijen een vordering op basis van dezelfde grondslag indienen, ook al is het door hen gevorderde bedrag verschillend.⁷²

46. Ook de hoofdelijke veroordeling van twee of meer partijen doet vragen rijzen. Het is mogelijk dat de ene hoofdelijke schuldenaar verstek laat gaan en bijgevolg slechts gehouden is tot het minimumbedrag van de RPV, terwijl de andere partij verschijnt en tot het basisbedrag gehouden is. Welke RPV zal dan verschuldigd zijn en in hoeverre strekt de hoofdelijkheid zich uit tot de RPV? Het lijkt aangezien dat de hoogte van de RPV wordt bepaald door de optelsom van de helft van de RPV die voor elke hoofdelijke schuldenaar afzonderlijk wordt bepaald en de hoofdelijkheid zich ook te laten uitstrekken tot de RPV.

⁷² Cass. 14 oktober 2004, *NjW* 2005, 373, noot E. BREWAEYS, *Pas.* 2004, 1570, concl. T. WERQUIN en *RABG* 2005, 233, noot P. VANLERSBERGHE.

X. Toepassing van de Wet op specifieke rechtsdomeinen

§ 1. Burgerlijke zaken

47. De nieuwe regeling inzake RPV is van toepassing op alle burgerlijke procedures, ongeacht het niveau en de aanleg waarop ze worden gevoerd. Zij kan zowel ingeroepen worden door de eiser wiens eis wordt toegekend als door de verweerder die erin slaagt de eis te laten afwijzen. Enkel voor het Hof van Cassatie geldt een andere regeling: het Hof begroot zelfs de kosten van de rechtspleging in cassatie en legt deze ten laste van de partij wiens vordering wordt afgewezen, behalve in de gevallen bedoeld in art. 1017 Ger. W. (art. 1111 Ger. W.). Wanneer cassatie wordt uitgesproken worden de kosten aangehouden en hierover wordt beslist door de feitenrechter. Het Hof kan evenwel uitspraak doen over de kosten van het cassatiegeding bij gedeeltelijke cassatie of wanneer de omstandigheden van de zaak het reeds wettigen.

§ 2. Handelszaken

48. Een belangrijke vraag is deze naar de wisselwerking tussen de Wet Verhaalbaarheid Erelonen en de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties.⁷³ Art. 6 van deze laatste wet bevat een regeling m.b.t. de verhaalbaarheid van gerechtelijke en buitengerechtelijke invorderingskosten, met inbegrip van de kosten en erelonen van advocaten. Het is een gemiste kans dat de wetgever de Wet Verhaalbaarheid Erelonen niet heeft aangegrepen om de nieuwe regeling en de bestaande regeling in de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties op elkaar af te stemmen. De nieuwe regeling is ingevoerd naast en dus met behoud van de regeling in de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties.

Dit betekent dat de rechter in het kader van een geschil waarop de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties van toepassing is, soeverein zal blijven oordelen over de vraag in welke mate de kosten en erelonen van de advocaat verhaalbaar zijn op de verliezende partij. Hij moet daarbij rekening houden met vier vage criteria: de invorderingskosten moeten redelijk zijn, relevant, transparant en in verhouding tot de schuld in kwestie. Wanneer hij een redelijke schadeloosstelling toekent aan de schuldeiser, kan er geen RPV meer worden toegekend.

49. Zulks geeft aanleiding tot rechtsonzekerheid en ongelijkheid door een zeer disparate toepassing tussen de verschillende hoven en rechtbanken. Door de Wet Verhaalbaarheid Erelonen ontstaat een nieuwe discriminatie: buiten het toepassingsgebied van de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties hebben schuldeisers slechts recht op de (weliswaar verhoogde) RPV, met uitsluiting van andere vergoedingen voor de gerechtelijke tussenkomst van een advocaat. Binnen het toepassingsgebied van de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties mogen schuldeisers wel een andere (en dus eventueel hogere) vergoeding vragen dan de

⁷³ Zie daarover, tijdens de fase van de parlementaire voorbereiding: I. SAMOY en V. SAGAERT, “De wetsvoorstellen inzake de verhaalbaarheid van erelonen van de advocaat: oproep om de Wet Betalingsachterstand niet uit het oog te verliezen”, *R.W.* 2006-07, 1137-1139.

RPV. Voor dit verschil in behandeling tussen professionelen dan in een ander rechtsgeding lijkt geen redelijke verantwoording voorhanden.

50. Zowel de OVB als zijn Franstalige tegenhanger (OBGF) hebben deze problematiek onder ogen gezien, en stelden voor advocatenkosten en –erelonen uit te sluiten van art. 6 Wet Betalingsachterstand Handelstransacties, zodat deze ook onder de nieuwe, algemene regeling konden vallen. Dit zou volgens de Orden in overeenstemming geweest zijn met de Richtlijn Betalingsachterstand Handelstransacties.⁷⁴ Dat was ook het standpunt van de Hoge Raad voor de Justitie in haar advies van 25 januari 2006⁷⁵ en van de Afdeling Wetgeving van de Raad van State.⁷⁶

Een alternatieve mogelijkheid zou erin hebben bestaan om de beide regelingen op elkaar af te stemmen.⁷⁷ De Koning zou bij het uitvaardigen van zijn uitvoeringsbesluit in het kader van de Wet Verhaalbaarheid Erelonen twee vliegen in één klap kunnen slaan door tegelijk de maximumbedragen voor de redelijke schadeloosstelling onder art. 6 Wet Betalingsachterstand Handelstransacties vast te leggen. *Idealiter* zouden de maximumbedragen van art. 6 Wet Betalingsachterstand Handelstransacties gelijk zijn aan het maximumbedrag dat een rechter onder de nieuwe regeling zou kunnen opleggen aan RPV. Dit alternatief zou ten volle in overeenstemming met het Europees recht geweest zijn. De nieuwe regeling in de Wet Verhaalbaarheid Erelonen lijkt inderdaad een conforme omzetting te vormen van de Richtlijn Betalingsachterstand Handelstransacties.

51. Spijts deze adviezen, heeft de wetgever geen duidelijk standpunt ingenomen m.b.t. de vraag of art. 6 Wet Betalingsachterstand Handelstransacties behouden blijft. Daarover geïnterpelleerd in de Kamercommissie Justitie verklaarde de Minister dat “de hier besproken procedurevergoedingen zullen overeenstemmen met de algemene regeling die in de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties zit vervat. De in de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties opgenomen bijzondere regeling behandelt een ander aspect, te weten de vergoeding van de werkelijk geleden schade, waarvan de tenuitvoerlegging een koninklijk besluit vereist dat moet worden uitgewerkt door de voor economie bevoegde minister”.

Gelet op de hoger beschreven gelijkenissen tussen de beide regelingen, lijkt het voor de hand te liggen dat, zolang art. 6 van de Wet Betalingsachterstand Handelstransacties niet afgestemd is op de Wet Verhaalbaarheid Erelonen en geen aanleiding heeft gegeven tot een uitvoeringsbesluit, de rechters zich zullen richten naar de bedragen die in het K.B. Verhaalbaarheid Erelonen zijn ingevuld, in het licht van een grondwetsconforme interpretatie.

§ 3. *Strafzaken*

52. Traditioneel bleven strafrechtelijke procedures buiten het systeem van de RPV. Onder de nieuwe Wet wijzigt dat. Commentaren bij de cassatierechtspraak

⁷⁴ Zie Verslag Senaat, *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686, p. 26.

⁷⁵ Hoge Raad voor de Justitie, *I.c.*, p. 20

⁷⁶ Advies R.v.St., *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686, p. 2.

⁷⁷ Zie I. SAMOY En V. SAGAERT, *L.C., R.W.* 2006-07, 1137-1139.

inzake de verhaalbaarheid gaven trouwens al aan dat deze rechtspraak ook ten goede moet komen aan de burgerlijke partij in het kader van een strafrechtelijke procedure.⁷⁸

53. Indien de burgerlijke partij in het ongelijk wordt gesteld, kan zij tot de RPV worden veroordeeld. Dit zal het geval zijn wanneer de burgerlijke partij door een rechtstreekse dagvaarding het gerechtelijk onderzoek heeft opgestart en de eis vervolgens wordt afgewezen of wanneer de burgerlijke partijstelling gebeurd is in handen van de onderzoeksrechter en de raadkamer of de kamer van inbeschuldigingstelling vervolgens beslist dat er geen reden is tot doorverwijzing naar een vonnisgerecht (nieuw art. 162*bis* W. Sv. *jo.* art. 128, tweede lid Wb. Sv.).

54. De burgerlijke partij zal bijgevolg niet tot de RPV kunnen worden veroordeeld:

- Indien de raadkamer of kamer van inbeschuldigingstelling beslist om wel door te verwijzen, maar uiteindelijk een vrijspraak volgt. In dat laatste geval is immers de raadkamer of kamer van inbeschuldigingstelling zelf verantwoordelijk voor het vatten van het strafgerecht.
- Indien het gerechtelijk onderzoek door het openbaar ministerie is opgestart, en het beweerde slachtoffer zich burgerlijke partij heeft gesteld om vergoeding te verkrijgen. In dat geval heeft de burgerlijke partij immers niet zelf de strafvordering op gang gebracht. Het werd door de wetgever niet wenselijk geacht om het Openbaar Ministerie in dat geval tot een RPV te veroordelen. Dat zou immers enorme budgettaire gevolgen hebben, en zou daardoor ook de onafhankelijkheid van het openbaar ministerie bij het vervolgingsbeleid in het gedrang brengen.⁷⁹ Deze onafhankelijkheid zou een voldoende tegengewicht moeten bieden om de ongelijke behandeling van het Openbaar Ministerie in vergelijking met andere procespartijen te verantwoorden.
- Indien het Openbaar Ministerie overgegaan is tot een rechtstreekse dagvaarding ten gronde en de burgerlijk partij zich gevoegd heeft bij de eis.

55. Wordt de beklaagde t.a.v. de burgerlijke partij in het ongelijk gesteld, dan wordt hij veroordeeld tot het betalen van de RPV, volgens de bedragen zoals hoger vermeld. Dit is dus niet alleen het geval indien hij strafrechtelijk veroordeeld wordt, maar ook indien de strafvordering onontvankelijk wordt verklaard en de strafrechtbank toch uitspraak kan doen over de burgerlijke vordering. Indien hij strafrechtelijk veroordeeld wordt zonder dat er een burgerlijke partijstelling is ingediend, is hij geen RPV verschuldigd.

56. Het systeem geldt zowel voor de correctionele rechtbanken als voor de hoven van beroep. Ook indien een burgerlijke vordering voor de politierechtbank wordt ingeleid, bestaat de mogelijkheid om de RPV toe te wijzen (nieuw art. 162*bis* Sv.).

⁷⁸ F. GLANSDORFF, “Recommandations aux avocats à la suite de l’arrêt de la cour de cassation du 2 septembre 2004”, *J.T.* 2004, 786.

⁷⁹ Zie hierover H. LAMON, *l.c.*, *NjW* 2007, p. 440, nr. 22.

57. Voor het Hof van Assisen kan de beschuldigde die in het ongelijk wordt gesteld, tot de RPV worden veroordeeld (nieuw art. 369*bis* Sv.). Gezien de aard van de procedure, kan een burgerlijke partij nooit tot enige RPV gehouden zijn. Ingeval van een misdaad kan een burgerlijk partij immers geen rechtstreekse dagvaarding uitbrengen: hij kan zich slechts burgerlijk partij stellen bij de onderzoeksrechter. Er zal dus steeds verplicht een doorverwijzing tussenkomen door de raadkamer of de kamer van inbeschuldigingstelling.

§ 4. Sociale zaken

58. Voor bepaalde sociale zekerheidsgeschillen, geldt de regel dat de overheid of de instelling steeds in de kosten wordt verwezen, ongeacht het resultaat van het geschil (art. 1017, tweede lid Ger. W.). Dit systeem werd gehandhaafd, maar de bedragen van de zijn beduidend lager dan de gemeenrechtelijke bedragen:

	Tot 249,99 €	Van 250 tot 619,99 €	Van 620 tot 2.500 € of niet in geld waardeerbare eisen	Boven 2.500 €
Voorzitter van de arbeidsrechtbank	36,46 €	36,46 €	36,46 €	72,86 €
Arbeidsrechtbank	36,46 €	72,86 €	109,32 €	218,64 €
Arbeidshof	48,61 €	97,17 €	145,78 €	291,50 €

§ 5. Publiekrechtelijke zaken

59. Publiekrechtelijke procedures blijven voorlopig buiten het toepassingsgebied van de RPV-regeling. In de parlementaire voorbereiding van de Wet is wel al aangegeven dat in een gelijkaardige regeling zal voorzien moeten worden voor administratieve geschillen.⁸⁰ Wat procedures voor het Grondwettelijk Hof betreft, moet een onderscheid worden gemaakt. Prejudiciële vragen geven geen aanleiding tot een afzonderlijke RPV, aangezien de zaak voor de bodemrechter aanhangig blijft, en de kosten door deze laatste zullen worden bepaald.⁸¹ Beroepen tot nietigverklaring en schorsing kunnen evenmin aanleiding geven tot een RPV. Ook procedures tot schorsing en/of nietigverklaring bij de Raad van State blijven buiten de huidige Wet. De Hoge Raad voor Justitie verwijst wel naar de opmerking van de Raad van State dat zich hier een probleem stelt in het licht van artt. 10-11 Ger. W.⁸²

60. Daarbij rijst de vraag of de kosten en erelonen van een advocaat, gemaakt in administratieve geschillen, kunnen worden teruggevorderd op basis van het casatie-arrest van 2004 (en dus het gemene aansprakelijkheidsrecht), in afwachting

⁸⁰ Wetsvoorstel betreffende de verhaalbaarheid van de erelonen en kosten verbonden aan de bijstand van een advocaat, *Parl. St. Senaat* 2005-06, nr. 3-1686/1, p. 3.

⁸¹ Via het criterium van de complexiteit, kan het stellen van een prejudiciële vraag aan het Grondwettelijk Hof wel leiden tot een verhoging van het basisbedrag van de RPV tot het maximumbedrag, toegekend voor de zaak voor de bodemrechter (zie *supra*, nr. 26).

⁸² Advies Hoge Raad voor de Justitie, *l.c.*, p. 8.

van de aangekondigde wettelijke RPV-regeling voor administratieve geschillen. Vóór de totstandkoming van de Wet heeft de rechtspraak de verhaalbaarheid reeds op procedures voor de Raad van State toegepast.⁸³ Aangezien de Wet Verhaalbaarheid Erelonen niet op deze procedures van toepassing is, behoudt het gemeen aansprakelijkheidsrecht zijn gelding. Aldus ontstaat een cumulmogelijkheid. Daarenboven pleit het gelijkheids- en non-discriminatiebeginsel voor een antwoord in die zin. Zoniet dreigt er een ongerechtvaardigd verschil in behandeling te bestaan tussen administratieve en burgerlijke procedures.⁸⁴

XI. Invloed op de juridische tweedelijnsbijstand

61. De problematiek van de advocatenkosten en erelonen stelt zich uiteraard op een andere wijze t.a.v. een partij die van kosteloze rechtsbijstand geniet (zgn. ‘pro deo’). Vooreerst is op te merken dat geen RPV wordt toegekend voor rechtsplegingen die rechtsbijstand beogen.

Wat de procedures betreft waarin de partij die van de rechtsbijstand geniet, betrokken is, heeft de wetgever ervoor gekozen om de nieuwe RPV-regeling te laten primeren op de kosteloze rechtsbijstand. Toch moet men uiteraard verhinderen dat de procespartij enerzijds kosteloze rechtsbijstand krijgt en anderzijds ook nog eens een RPV die zijn advocatenkosten en -erelonen zou dekken.

Daarom is het volgende systeem uitgewerkt. Indien de in het gelijk gestelde partij kosteloze rechtsbijstand genoot, bepaalt het nieuwe art. 508/19, §1 Ger. W. dat de advocaat die de kosteloze rechtsbijstand verleent, de aan zijn cliënt verschuldigde RPV kan innen. Aangezien ook de raadsman geen dubbele betaling mag ontvangen, moet hij de geïnde RPV aangeven in zijn verslag. Deze wordt dan in mindering gebracht van de vergoeding die hij normaal had ontvangen ter bezoldiging van zijn prestaties. Verkrijgt de advocaat de RPV slechts nadat hij zijn verslag heeft opgesteld, dan kan de Schatkist het bedrag van de RPV terugvorderen (nieuw art. 508/20, §2, derde lid Ger. W.).

Dit procédé heeft een dubbel voordeel, nl. enerzijds dat de advocaat van de winnende procespartij onmiddellijke betaling ontvangt, anderzijds dat op budgettair vlak het geld van de RPV kan herverdeeld worden binnen het budget van de vergoedingen voor kosteloze rechtsbijstand.⁸⁵

⁸³ Rb. Oudenaarde 24 maart 2005, *T.M.R.* 2005, 593.

⁸⁴ Wanneer een partij bijvoorbeeld de schorsing en nietigverklaring bekomt van een administratieve beslissing en vervolgens een procedure tot schadevergoeding voert voor de burgerlijke rechtbank, zouden op basis van de Wet enkel de kosten en erelonen van de advocaat in het kader van de burgerlijke procedure voor vergoeding in aanmerking komen. Voor de kosten en erelonen van de advocaat, betaald voor het voeren van de administratieve procedures, zou geen verhaal mogelijk zijn ingevolge de nieuwe regeling. Dit lijkt op gespannen voet te staan met art. 10-11 Grondwet. Daarom lijkt het verdedigbaar dat de kosten en erelonen van de advocaat, gemaakt in het kader van de administratieve procedures, verhaalbaar worden geacht op grond van de cassatierechtspraak, zolang er geen wettelijke regeling voor administratieve procedures is uitgewerkt.

⁸⁵ Amendement nr. 8, *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/4, p. 2.

XII. Overgangsrecht

62. Overeenkomstig artikel 10 van het K.B. Verhaalbaarheid Erelonen treedt het systeem in werking op 1 januari 2008. Artikel 13 van de Wet (ingevoegd door een amendement van de regering) bevat een overgangsbepaling: “de artikelen 2 tot 12 zijn van toepassing op de zaken die hangende zijn op het moment dat ze in werking treden”. Als verantwoording voor de invoering van deze overgangsbepaling, die het principe van onmiddellijke werking van een nieuwe wet bevestigt, wordt verwezen naar de rechtsonzekerheid die geschapen is door het arrest van het Hof van cassatie van 2 september 2004.⁸⁶

63. Hangende zaken zijn rechtsgedingen die nog beslecht moeten worden op 1 januari 2008. Een rechtsgeding is hangend tussen het moment van de inleiding van de vordering en het moment waarop over deze eis, in die aanleg, een beslissing wordt gewezen.⁸⁷ Met de notie van hangend geding wordt bijgevolg niet het geding bedoeld dat nog niet het voorwerp heeft uitgemaakt van een in kracht van gewijsde getreden beslissing. Het hangend geding wordt gelijkgesteld met een aanleg.⁸⁸

64. Concreet betekent de regel van onmiddellijke werking het volgende voor de toepassing in de tijd van de Wet Verhaalbaarheid Erelonen. Het spreekt voor zich dat de nieuwe wet geen afbreuk doet aan beslissingen die in kracht van gewijsde getreden zijn vóór de inwerkingtreding van de Wet⁸⁹ en dat de Wet van toepassing zal zijn op rechtsgedingen die na 1 januari 2008 worden ingeleid.

Op rechtsgedingen die in eerste aanleg zijn ingeleid vóór 1 januari 2008 en waarover pas nadien uitspraak wordt gedaan, is de Wet tevens onmiddellijk van toepassing. De rechter moet bijgevolg toepassing maken van de verhoogde RPV's en dient een eventuele vordering in de dagvaarding tot het bekomen van een vergoeding voor de kosten en erelonen van de advocaat, gesteund op de materieelrechtelijke verhouding (en dus op de cassatierechtspraak) ongegrond te verklaren. Hetzelfde geldt voor rechtsgedingen die ingeleid zijn in graad van hoger beroep vóór 1 januari 2008. De beroepsrechter zal voor de aanleg van het hoger beroep toepassing moeten maken van de verhoogde RPV's en een eventuele bijkomende vordering tot het bekomen van een vergoeding (in graad van hoger beroep) voor de kosten en erelonen van de advocaat ongegrond moeten verklaren.

⁸⁶ Amendement nr. 16, *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/4, p. 7. Zie ook *Parl. St.* Senaat 2006-07, nr. 3-1686/5, p. 33-34.

⁸⁷ Cass. 27 oktober 1977, *Arr. Cass.* 1978, 266, *Pas.* 1978, I, 252 en *R.W.* 1977-78, noot J. LAENENS; Cass. 10 februari 1972, *Arr. Cass.* 1972, 536 en *Pas.* 1972, I, 532, concl. P. MAHAUX; G. CLOSSET-MARCHAL, *L'application dans le temps des lois de droit judiciaire civil*, Brussel, Bruylant, 1983, 81 e.v.; J. LAENENS, K. BROECKX en D. SCHEERS, *o.c.*, 58; P. POELIER, *Toepassing van de wet in de tijd*, in *A.P.R.*, Kluwer, Story-Scientia, 1999, 73; P. VANLERSBERGHE, “Artikel 3 Ger. W.”, in X., *Gerechtigd recht, Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Deurne, Kluwer, losbl., nr. 5.

⁸⁸ J. LAENENS, K. BROECKX en D. SCHEERS, *o.c.*, 58; P. VANLERSBERGHE, *o.c.*, nr. 5.

⁸⁹ P. VANLERSBERGHE, *o.c.*, nr. 4.

65. Wat het lot is van zaken die in beraad genomen zijn vóór 1 januari 2008, maar waarover de rechter nog uitspraak moet doen nadien? Een zaak die in beraad is heeft nog geen uitspraak. Een vonnis is pas definitief op het ogenblik van de uitspraak. Ook hier betreft het bijgevolg een ‘hangend geding’ (zie nr. 62) waarop de Wet Verhaalbaarheid Erelonen onmiddellijk van toepassing is. Bijgevolg zal men zich in deze gevallen verplicht zien om de debatten te heropenen, ten einde aan de partijen de mogelijkheid te geven hierover hun standpunt in te nemen. Op deze wijze, zo voegt Lamon eraan toe, vrijwaart de rechter de rechten van verdediging.⁹⁰

Wat is tenslotte het lot van hangende procedures, waarin de conclusietermijnen reeds zijn verstreken maar de zaak nog niet in beraad werd genomen? In dat geval moeten de partijen *a fortiori* de mogelijkheid hebben om hierover nog standpunt in te nemen. Dit kan worden gesteund op art. 748, §2 Ger. W., doordat de invoering van de Wet als een nieuw en terzake dienend feit in de zin van deze bepaling moet kunnen worden gezien.⁹¹ De Wet kan immers een rechtstreekse impact hebben op het resultaat van deze procedures.

Bibliografie

BEIRNAERT, K., “Erelonen en kosten strafpleiters verhaalbaar via rechtsplegingsvergoeding?”, *Juristenkrant* 2008, ter perse.

BOULARBAH, H., “Répétibilité et droit transitoire” en “Demandes incidentes et répétibilité des frais et honoraires d’avocat”, www.procedurecivile.be.

CLIJMANS, N., “Rechtsplegingsvergoeding en verhaalbaarheid van de erelonen en de kosten verbonden aan de bijstand van de advocaat”, *RABG* 2007, 1234-1237.

DESSARD, D., “La répétibilité des honoraires et frais d’avocat: un accouchement dans la douleur...”, in G. DELEVAL en F. GEORGES (eds.), *Le droit judiciaire en mutation. En hommage à Alphonse Kohl*, Luik, Anthemis, 2007, 55-68.

LAMON, H., “Verhaalbaarheid advocatenkosten. Wet van 21 april 2007”, *NjW* 2007, afl. 163, 434-442.

LEFRANC, P. en EVERS, F., “Leidt de verhaalbaarheid van de advocatenkosten tot een meer toegankelijke justitie?” *TvMR* 2004, afl. 4, p. 7-10.

SAMOY, I. en SAGAERT, V., “De Wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van kosten en erelonen van een advocaat”, *R.W.* 2007-08, 674-698.

SPINCEMAILLE, V., “Verhaalbaarheid van advocatenhonoraria”, *Informatieblad* 2007-08, 1203-1209.

⁹⁰ H. LAMON, *l.c.*, *NjW* 2007, 442.

⁹¹ Het begrip ‘nieuw en terzake dienend feit’ is inderdaad ruim op te vatten (*Parl. St.*, Senaat, B.Z. 1991-92, nr. 301-2, 73; G. DE LEVAL., “La mise en état de la cause”, in *Le nouveau droit judiciaire privé*, Brussel, Larcier, 1994, 95). Het moet dus van aard zijn om de rechterlijke beslissing te beïnvloeden (Vred. Marchienne-au-Pont, 7 februari 1994, J.T., 1994, 551) en uiteraard rechtstreeks verband houden met de zaak (*Parl. St.*, Senaat, B.Z., 1991-92, nr. 301-2, 73.).

TOLLENAERE, V., “Verhaalbaarheid van de erelonen en de kosten verbonden aan de bijstand van een advocaat”, *TVW* 2007, 310-311.

VANDEN BRANDEN, J., “Ook in fiscale geschillen verhaalbaarheid erelonen advocaten nu bij wet geregeld”, *Fisc. Act.* 2007, 7-13.

VAN DROOGHENBROECK, J.-F. en DE CONINCK, B., “La loi du 21 avril 2007 sur la répétibilité des frais et honoraires d’avocat”, *J.T.* 2008, 37 e.v.

WAHL, M., “Répétibilité des honoraires. Arrêté royal du 16 octobre 2007”, *Immobilier* 2007, 1-4.